

Elias Canetti Zaslepení

Profesor Petr Kien, dlouhý hubený člověk, učenec, hlavním oborem sinolog, vrátil knihu do plné aktovky, kterou držel pod paží, zavřel ji pečlivě a díval se za chytrým chlapcem, dokud nezmlzel. Byl od přírody skoupý na slovo a nerudný, a nyní si dělal výčitky kvůli rozhovoru, který započal bez nutného důvodu.

Na ranních procházkách mezi sedmou a osmou měl ve zvyku nahlédnout do výlohy každého knihkupectví, kolem kterého procházel. Téměř pobaveně konstatoval, že se brak a hanebnost rozmáhají stále víc. On sám byl majitelem nejvýznamnější soukromé knihovny v tomto velkém městě. Nepatrný zlomek nosil stále s sebou. Vášeň, kterou pro ni choval, jediná vášeň, již si v přísném a práci naplněném životě dovoloval, jej nutila k opatrnosti. Knihy, i špatné, ho snadno zlákaly ke koupi. Naštěstí většina knihkupectví otvírala až po osmé. Někdy se učedník, který si chtěl získat důvěru šéfa, objevil už dříve a čekal na prvního zaměstnance, od kterého slavnostně převzal klíče. „Jsem tu už od sedmi!“ volal, nebo „Nemůžu se dostat dovnitř!“ Taková horlivost Kiena snadno nakazila; musel se přemáhat, aby nevstoupil hned za nimi. Mezi majiteli menších krámků byli často ranní ptáci, kteří se činili za otevřenými dveřmi už od půl osmé. Proti takovým pokušením se Kien bránil nabitou aktovkou. Tiskl ji pevně k sobě, zvláštním způsobem, který si sám vymyslel, aby se co největší plochou dotýkala těla. Žebra ji cítila přes tenký, špatný oblek. Paže spočívala v boční prohlubni aktovky, přesně do ní zapadala. Předloktí ji drželo zespodu. Roztažené prsty objímaly všechny plochy, se kterými se chtěly polaskat. Přehnanou starostlivostí sám sobě omlouval hodnotu obsahu. Kdyby aktovka náhodou upadla na zem a kdyby se v tomto nebezpečném okamžiku otevřel zámek, ač jej každé ráno před odchodem přezkoumal, bylo by s vzácnými díly zle. Nic nenáviděl víc než špinavé knihy.

Když se dnes ráno cestou domů zastavil před výlohou, stoupl si mezi něho a výklad chlapec. Kien počítal tento krok jako nevychovanost. Bylo tu snad dost místa. Sám stával vždy na metr od tabule; přesto hravě přečetl všechna písmena, která za ní byla. Oči mu sloužily, jak se mu zachtělo – významný fakt u čtyřicetiletého člověka, který celý den vysedává nad knihami a rukopisy. Ráno co ráno mu oči dokazovaly, jak jsou na tom dobře. V odstupu od laciných knížek pro všechny se projevovalo i pohrdání, jež si tento brak ve srovnání s nepřístupnými a těžkými knihami jeho knihovny vrchovatě zasloužil. Chlapec byl malý, Kien neobyčejně vysoký. Viděl přes něj dobře. Přesto by očekával víc respektu. Než mu však jeho chování vytkl, poodstoupil, aby si ho prohlédl. Chlapec upřeně hleděl na tituly knih a tiše pohyboval rty. Vytrvale klouzal očima od svazku k svazku. Co chvíli se rychle ohlédl. Na druhé straně ulice visely nad hodinářským krámem obrovské hodiny. Bylo půl osmé a deset minut. Chlapec se zřejmě bál, že zmešká něco důležitého. Pána za sebou si nevsíml. Možná že se cvičil ve čtení. Třeba se učil nazpaměť tituly. Probíral je po pořádku a spravedlivě. Bylo dobře vidět, kde se na okamžik zastavil.

Kienovi ho bylo líto. Na takovém ničemném braku si tu kazí svého svěžího, možná už po čtřebě lačného ducha. V pozdějších letech bude čistě hodně mizerných knížek jen proto, že mu tituly utkvěly v paměti už v dětství. Jak omezit vnímavost prvních let? Jakmile se dítě naučí běhat a slabikovat, je vydáno na milost dlažbě kdejaké špatně postavené ulice, zboží kdejakého kramáře, který se bůhvíproč vrhl na knihy. Malí chlapci by měli vyrůstat ve významné soukromé knihovně. Denní styk pouze s vážnými duchy, moudrá, zešeřelá, tlumená atmosféra, tvrdošíjně navykání na nejpřísnější pořádek v prostoru i v čase – které prostředí je vhodnější k tomu, aby pomohlo tak křehkým stvořením překonat mládí? Jediným člověkem v tomto městě, který vlastnil soukromou knihovnu, již bylo možno brát vážně, byl právě Kien. Nemohl si k sobě vzít žádné děti. Práce mu nedovolovala rozptylování. Děti jsou hlučné. Člověk se jim musí věnovat. Péče o ně si žádá ženu. Na vaření stačí obyčejná hospodyně. Na děti si člověk musí pořídit matku. Kdyby matka byla jen matkou; která se ale spokojí se svou pravou rolí? Každá je hlavním oborem žena a klade si nároky, které čestného učence nenapadne splnit ani ve snu. Kien nechce ženu. Ženy mu dosud byly lhostejné a lhostejné mu zůstanou. Takže chlapec s upřeným pohledem a pohyblivou hlavou přijde zkrátka.

Oslovil ho ze soucitu, v rozporu se svými zvyklostmi. Rád by se byl vykoupil ze svých vychovatelských citů kouskem čokolády. Tu se ukázalo, že jsou devítiletí chlapci, kteří dávají přednost knize před čokoládou. Ještě víc ho překvapilo, co následovalo pak. Chlapec se zajímal o Čínu. Četl proti vůli otce. Pověsti o obtížnosti čínského písma jej neodrazovaly, nýbrž lákaly. Poznal je na první pohled, přestože je nikdy neviděl. Zkoušku inteligence složil s vyznamenáním. Knihy, kterou mu Kien ukázal, se nedotkl. Možná že se styděl za špinavé prsty. Kien si je prohlédl; byly čisté. Jiný by sáhl i špinavými prsty. Měl naspěch, škola začíná v osm, přesto však zůstal do poslední vteřiny. Na pozvání se vrhl jako hladový, otec ho asi velmi týrá. Nejradiěji by přišel hned odpoledne, uprostřed pracovní doby. Vždyť bydlí v též domě.

Kien si rozhovor odpustil. Zdálo se mu, že výjimka, již si dovolil, stála za to. Zdravil v duchu chlapce, který už mezitím zmizel, jako budoucího sinologa. Kdo se zajímá o tuto odlehlou vědu? Chlapci hrají fotbal, dospěli se věnují vydělávání peněz; volný čas utrácejí láskou. Aby mohli osm hodit spát a osm hodin nic nedělat, věnují se ve zbývajícím čase nenáviděné práci. Nejen břicho, ale celé tělo povýšili na svého boha. Nebeský bůh Číňanů byl přísnější a důstojnější. I kdyby chlapec příští týden nepřišel, což je málo pravděpodobné, má v hlavě jméno, jaké se těžko zapomíná: jméno filozofa Menga. Příležitostná, neočekávaná postrčení dávají lidem směr na celý život.

Kien pokračoval s úsměvem na cestě domů. Usmíval se zídka. Zídka se u někoho vyskytlo jako nejvyšší přání mít knihovnu. On sám v devíti toužil po knihkupectví. Představa, že by se v něm procházel jako majitel, se mu tenkrát zdála svatokrádežná. Knihkupec je král, král není knihkupec. Na prodavače si připadal příliš malý. Učedníka pořád někam posílají. Co by měl z knih, když by je nosil jen v balících pod paží? Dlouho hledal východisko. Jednoho dne nešel po škole domů. Vstoupil do největšího obchodu v městě, s šesti výlohami plnými knih, a hlasitě se rozplakal. „Musím na stranu, rychle, mám strach!“ fňukal. Ukázali mu, kam má jít. Dobře si to místo zapamatoval. Když se vrátil, poděkoval a zeptal se, zda by nemohl s něčím pomoci. Lidé se bavili jeho rozzářeným obličejem. Ještě před chvílí byl zkrivený směšným strachem. Začali si s ním povídat; věděl toho hodně o knihách. Zdál se jim na svůj věk chytrý. K večeru ho někam poslali s těžkým balíkem. Tam i zpátky jel tramvají. Tolik peněz měl našetřeno. Těsně předtím, než zavřeli obchod, už se stmívalo, hlásil, že úkol splnil, a položil na pult potvrzení. Kdosi mu dal od cesty kyselý bonbón. Když si zaměstnanci oblékali kabáty, odplížil se tiše dozadu, na ono bezpečné místo, a zamkl se tam. Nikdo si toho nevšímal; všichni asi mysleli na volný večer. Dlouho vyčkával. Teprve za několik hodin, pozdě v noci, se odvážil ven. V krámě bylo tma. Hledal vypínač. Ve dne na to nepomyslel. Když jej našel a už na něm držel ruku, dostal strach a nerozsvítil. Mohl by ho vidět někdo z ulice a odvedl by ho domů.

Jeho oči přivykly temnotě. Jen čistě nemohl, to bylo velmi smutné. Vydával z regálů svazek za svazkem, listoval v nich a skutečně rozluštil některé tituly. Potom lezl na žebřík. Čtěl vědět, zda tam nahoře neukrývají nějaké tajnosti. Spadl z žebříku a řekl: Nic jsem si neudělal! Podlaha byla tvrdá. Knihy byly měkké. V knihkupectví člověk spadne na knihy. Mohl by před sebou postavit věž, ale nepořádek považoval za něco sprostého, a než sundal novou knihu, postavil starou na místo. Bolela ho záda. Možná že byl jen unavený. Doma by teď už dávno spal. Tady to nešlo, rozčilení ho udržovalo v bdělém stavu. Ale oči již nerozeznávaly ani největší tituly, to ho zlobilo. Počítal, kolik let by se zde dalo číst, aniž by musel vykročit na ulici a jít do té hloupé školy. Proč tu nemůže zůstat navždy! Našetřil by si na malou postel. Maminka se bojí. On také, ale jen trochu, protože je tak ticho. Plynové lampy na ulici zhasly. Kolem se ploužily stíny. Přece jen jsou strašidla. V noci se sem všechna slétají a usedají na knihách. Ctou je. Nepotřebují světlo, mají tak velké oči. Teď už by se nedotkl žádné knihy tam nahoře, ne, ani dole. Zalezl pod pult a jektal zuby. Deset tisíc knih a na každé sedí strašidlo. Proto je tak ticho. Občas slyšel, jak obracejí listy. Čtou stejně rychle jako on. Zvykl by si na ně, ale je jich deset tisíc, některé by ho mohlo kousnout. Strašidla se hněvají, když se jich někdo dotkne, myslí si, že se jim chce vysmívat. Skrčil se, až byl docela maličký; létala přes něho. Ráno přišlo až po mnoha nocích. Tehdy usnul. Když odemykali krám, nepozoroval to. Našli ho pod pultem a trásli jím, až se probudil. Nejprve předstíral, že ještě spí, pak se honem rozplakal. Řekl, že ho včera zamkli,

že se bojí maminky, která ho určitě všude hledala. Majitel ho vyzpovídal, a když se dozvěděl jeho jméno, poslal jej s jedním příručím domů. Vzkázal paní, že se velmi omlouvá. Chlapec byl zavřen omylem, ale jinak je v pořádku. Pan šéf se uctivě poroučí. Matka tomu uvěřila a byla šťastná. Tehdejší malý lhář má dnes velkolepou knihovnu a neméně slavné jméno.

Kienovi se lež ošklivila; od malička se držel pravdy. Nevzpomínal si na jedinou lež kromě této. I ji odsoudil k hanbě zapomnění. Oživil ji jen rozhovor s tím školákem, který mu připadal jako věrný obraz jeho vlastního mládí. Pryč s tím, pomysli si, bude osm. Úderem osmé začínala práce, jeho služba pravdě. Věda a pravda pro něj byly identické pojmy. Člověk se přibližuje k pravdě tím, že se uzavírá před lidmi. Všední den je povrchní změtí lží. Co chodec, to lhář. Proto jim nevěnoval ani pohled. Kdo z těch špatných herců, z nichž se skládá masa, má tvář, která by ho upoutala? Mění ji podle okamžiku; ani den nevydrží u stejné role. To věděl předem, zkušenost tu byla zbytečná. Jeho ctížádostí byla tvrdošijnost podstaty. Zůstával stejný ne pouhý měsíc, ne rok, ale po celý život. Charakter, poklad ho člověk má, určuje i postavu. Co mu paměť sahá, byl vždy dlouhý a příliš hubený. Svou tvář znal jen zběžně, z výkladních tabulí knihkupectví. Zrcadlo doma neměl, pro samé knihy na ně nebylo místo. Věděl však, že je úzká, přísná a kostnatá: to stačí.

Pouštět se do řeči je největší nebezpečí, jaké učenci hrozí. Kien se vyjadřoval raději písemně než ústně. Ovládal víc než deset východních jazyků. Několik západních se rozumělo samo sebou. Nebyla mu cizí žádná lidská literatura. Myslel v citátech, psal v dobře promyšlených odstavcích. Bezpočet textů mu vědčilo za rekonstrukci. Na poškozených nebo zničených místech prastarých čínských, indických i japonských rukopisů jej napadalo tolik kombinací, kolik se mu zachtělo. Druzí mu je

záviděli, on se musel bránit jejich nadbytkem. S úzkostlivou obezřetností, po měsíce trvajícím zvažování, až zoufale pomalu a s krajní přísností vůči sobě samému docházel ke konečnému názoru na jediné písmeno, slovo nebo celou větu teprve tehdy, až si byl jist, že je nenapadnutelná. Jeho dosavadní pojednání, nepočítají, ale každé představující základ pro stovky jiných, mu vynesla pověst prvního sinologa doby. Kolegové je znali dopodrobna, téměř nazpaměť. Věty, které jednou napsal, platily za rozhodující a závazné. Obraceli se na něj ve sporných otázkách, byl nejvyšší autoritou i pro sousední oblasti vědy. Jen málo kolegů pocítil dopisem. Těmto vyvoleným se však dostalo v jediném dopise množství podnětů a měli na léta práci, jejíž výsledky byly díky podněcovateli předem zaručeny. Osobně se nestýkal s nikým. Pozvání odmítal. Kdekoli se uvolnila katedra orientální filologie, nabídli ji nejprve jemu. Odmítal s pohrdavou zdvořilostí.

Nenarodil se jako řečník, odpovídal. Plat by mu jeho činnost znechtivil. Podle jeho skromného názoru by se měly katedry na vysokých školách obsazovat týmiž neproduktivními popularizátory, jimž byla svěřena výuka na středních školách, neboť pak by se skuteční, ryze tvůrčí badatelé mohli věnovat výlučně své práci. Prospěšných mozků ostatně není nedostatek. Jeho přednášky by mohly počítat jen s malou účastí, protože by musel na posluchače klást nejvyšší nároky. U zkoušek by pravděpodobně neprošel jediný kandidát. Jeho ctížádost by se zaměřila na to, aby nechával mladé, nezralé lidi propadat tak dlouho, až by dosáhli třiceti let a buď z nudy nebo z počínající serióznosti by se něčemu, byť prozatím jen málo, naučili. Už přijímání lidí, jejichž paměť byla pečlivě prověřena, do fakultních poslucháren by mu připadalo povážlivé a přinejmenším neúčinné. Deset studentů vybraných po nejtěžších přijímacích zkouškách by vykonalo, pokud by zůstali mezi sebou, bezpochyby více, nežli když jsou zamícháni mezi stovku líných pivních mozků, které jsou na univerzitách běžné. Jeho pochybnosti jsou tedy závažnějšího a zásadnějšího rázu. Proto žádá kolegium, aby se už nevracelo k návrhu, který pro něho sice není poctou, ale je jako takový míněn.

Kien si přísahal, že jakmile by mu začala hrozit slepota, dobrovolně zemře. Pokaždé, když potkal slepce, zmocnil se ho tíž trapný strach. Němě miloval; hluší, chromí a ostatní mrzáci mu byli lhotejní; slepci ho zneklidňovali. Nechápal, že neskončují

s životem. I když ovládali slepecké písmo, byly jejich možnosti četby omezené. Eratosthenes, velký alexandrijský knihovník, univerzální vzdělanec třetího století před Kristem, který spravoval přes pět miliónu rukopisných svitků, zjistil v osmdesáti letech něco strašného. Oči mu začaly vypovídat službu. Viděl ještě, ale nemohl už číst. Druhý by vyčkal, až oslepne úplně. On pokládal odloučení od knih za dostatečnou slepotu. Přátelé a žáci ho úpěnlivě prosili, aby zůstal s nimi. Eratosthenes se moudře usmál, poděkoval a po několika dnech dobrovolného hladovění skončil.

Až přijde čas, bude malý Kien, jehož knihovna čítá pouze pětadvacet tisíc svazků, s lehkostí následovat tohoto velkého příkladu.

Zbytek cesty k domovu urazil zrychleným tempem. Určitě už je osm. V osm začíná práce. Z nedochvilnosti se mu zvedá žaludek. Tu a tam se kradmo dotkl očí. Viděly dobře, bylo příjemné se jich dotýkat, nebezpečí jim už zřejmě nehrozilo.

Jeho knihovna se nacházela ve čtvrtém, nejvyšším poschodí domu v Ehrlichově ulici 24. Dveře bytu byly zajištěny třemi složitými zámky. Odemkl je, přešel předsíň, kde stál pouze věšák, a vstoupil do pracovny. Opatrně položil aktovku na křeslo. Poté několikrát prošel sem a tam řadou čtyř vysokých rozlehlých místností, jež tvořily jeho knihovnu. Všechny stěny byly až po strop obloženy knihami. Pomalu po nich klouzal pohledem zdola nahoru. Do stropu byla zasazena okna. Byl pyšný na svá stropní okna. Boční okna dal před lety po urputném boji s majitelem domu zazdít. Tak získal v každé místnosti čtvrtou stěnu: místo na další knihy. Také světlo, které shora rovnoměrně osvětlovalo všechny regály, pokládal za spravedlivější a přiměřenější svému vztahu ke knihám. Pokušení pozorovat ruch na ulici – čas ukrádající nešvar, se kterým člověk zřejmě přichází na svět – zmizelo s bočními okny. Denně, když usedal k psacímu stolu, blahořečil onomu nápadu a důslednosti, jimž věděl za splnění nejvyššího přání: mít bohatou, uspořádanou a ze všech stran uzavřenou knihovnu, v níž by ho neodváděl od vážných myšlenek žádný zbytečný kus nábytku, žádný zbytečný člověk.

První místnost sloužila jako pracovna. Mohutný starý psací stůl, před ním křeslo, druhé křeslo v protějším rohu, to bylo celé zařízení. Krčil se tam ještě úzký divan, který Kien rád přehlížel, protože na něm pouze spal. Na zdi visel posuvný žebřík. Byl důležitější než divan a putoval během dne z místnosti do místnosti. Prázdnotu ostatních tří pokojů totiž nerušila ani židle. Nikde stůl, skříň, kamna, nic, co by přerušovalo pestrou jednotnost regálů. Krásné, těžké koberce, které všude pokrývaly podlahu, protěplovaly přísné pološero, jež dokořán otevřenými dveřmi spojovalo všechny čtyři místnosti v jedinou vysokou halu.

Před osmi lety dal Kien do novin tento inzerát:

„Vědec s mimořádně velkou knihovnou hledá zodpovědnou hospodyni. Hlásit se mohou jen nejcharakternější osobnosti. Pakáž poletí ze schodů. Plat nerozhoduje.“

Tereza Krumbholzová měla tehdy dobré místo, v němž se do té doby necítila špatně.

Tento inzerát jí ale přímo uhořel do očí. Upoutala ji slova „Plat nerozhoduje“ a pročítala věty, zvýrazněné stejným tučným tiskem, několikrát zepředu i zezadu. Jejich tón jí imponoval; to byl muž. Lichotilo jí, že se může představit jako nejcharakternější osobnost. Viděla, jak pakáž lítá ze schodů, a upřímně se z toho radovala. Ani okamžik se neobávala, že by se s ní jednalo jako s pakáží.

Příštího dne stála časné ráno, v sedm, před Kienem, který ji vpustil do předsíně a ihned prohlásil:

„Jsem nucen výslovně zakázat, aby do mého bytu vkročil cizí člověk. Jste schopna převzít ručení za knihy?“

Ostře a nedůvěřivě si ji měřil. Nechtěl si formulovat definitivní názor na ni, dokud mu neodpoví na položenou otázku. „Ale prosím vás, co si o mně nemyslíte?“

Zmatena jeho hrubostí dala odpověď, proti níž nemohl nic namítat.

„Musím vám říci,“ vysvětloval, „proč jsem propustil poslední hospodyni. Ztratila se jedna kniha z mé knihovny. Dal jsem prohledat celý byt. Neobjevila se. Byl jsem nucen hospodyni na hodinu propustit,“ pobouřeně se odmlčel. „To snad chápete,“ dodal ještě, jako by to bylo pro její inteligenci příliš velké sousto.

„Byl tu mladý Metzger z druhého patra. Prý jste mu to slíbil. Říkal, že už jste doma. Služka viděla, jak jde kdosi velký po schodech. Za půl hodiny přijde znova. Prý nechce vyrušovat, je to jen kvůli té knížce.“

Kien neposlouchal. Když padlo slovo „knížka“, zpozorněl a dodatečně pochopil, o čem jde. „Lže. Nic jsem mu neslíbil. Řekl jsem, že mu ukážu obrázky z Indie a Číny, když budu mít někdy čas. Nemám nikdy čas. Pošlete ho pryč!“

Kiena nejdřív podráždilo, že ho zdržuje dlouhými řečmi, ale brzy s překvapením pocítil jistý zájem o to, co říkala. Ta nevzdělaná osoba přikládá takovou váhu učení. Má zdravé jádro. Možná od té doby, co se denně stýká s knihami. Na jiných lidech jejího stavu nezanechají knihy žádné stopy. Je vnímavější, možná, že touží po vzdělání.

Vtom se prudce rozdrnel zvonek. Tereza otevřela. Malý Metzger nakoukl dovnitř. „Já můžu!“ volal hlasitě, „pan profesor to dovolil!“ – „Žádný knížky nebudou!“ křikla Tereza a přibouchla dveře. Chlapec venku zuřil. Vyrážel pohrůžky; byl tak rozzeřený, že nebylo rozumět ani slovu. „Prosím, chce hned celou ruku. A najednou jsou v knížce fleky. Jí na schodech namazaný chleba.“

Kien stál ve dveřích knihovny; chlapec ho neopozoroval. Vlídlně Tereze přikývl. Viděl rád, když někdo hájí zájmy jeho knih. Zasloužila si jistý vděk: „Kdybyste si chtěla něco přečíst, klidně se na mě obraťte.“

„Že jsem tak smělá, už dávno jsem o to chtěla poprosit.“

Jak se hned chopila příležitosti, když šlo o knihy! Jinak přece taková není. Chovala se dosud tak skromně. Kien ale nemá v úmyslu zařídít si půjčovnu knih. Aby získal čas, odpověděl: „Zítra pro vás něco vyberu.“

Pak usedl k práci. Jeho slib jej znepokojoval. Hospodyně sice knihy denně oprašuje a ještě žádnou nepoškodila, ale oprašování a čtení jsou dvě věci. Má tlusté, drsné prsty. Jemný papír chce jemně zacházet. Tuhé desky vydrží víc než choulostivé listy. A umí vůbec číst? Je jí hodně přes padesát, dala si na čas. Platón nazval svého kynického protivníka Antisthena opožděně se učícím starcem. Dnes se vyskytují opožděně se učící stařeny. Tahle chce uhasit svou žízeň přímo z pramene. Nebo se přede mnou stydí, že vůbec nic neví? Dobrý skutek, prosím, ale ne na cizí účet. Proč na to mají doplácet knihy? Dávám jí vysoký plat. To mohu, jsou to moje peníze. Vydat jí na pospas knihy by byla zbabělost. Vůči nevzdělaným jsou bezbranné. Nemohu u ní sedět, až bude číst.

V noci stál na terase chrámu muž, spoutaný ze všech stran, a bránil se klacíky proti dvěma vzpřímeným jaguárům, kteří na něj zleva i zprava zuřivě doráželi. Oba byli ozdobeni podivnými pestrobarevnými stuhami. Cenili zuby, mručeli a kouleli očima tak divoce, že z toho šel mráz po zádech. Nebe bylo černé a úzké a ukrylo své hvězdy do kapsy. Zajatci se z očí řinuly skleněné kuličky, jež se na zemi třístily v tisíce střípků. Protože se nic neměnilo, přivýkal pozorovatel krutému zápasu a zival. Tu jeho pohled padl na nohy jaguárů. Byly to lidské nohy. Oho, blesklo hlavou pozorovatel, vysokému, vzdělanému pánovi: jsou to mexičtí obětní kněží. Předvádějí posvátnou komedii. Oběť dobře ví, že musí zemřít. Kněží jsou oblečeni jako jaguáři, ale já jsem je hned prohlédl.

Vtom vytasí jaguár vpravo těžký kamenný klín a vrazí jej oběti přímo do srdce. Ostří prořízne hrudník. Kien zavře oslepen oči. Představuje si, jak krev tryská až do nebe, a kárá toto středověké barbarství. Vyčkává, až snad krev přestane prýstít, a otevře oči. Hruza: z rozervané hrudi vyskočí *kniba*, za ní druhá, třetí, množství knih. Neberou konce, padají na zem, zmocňují se jich lepkavé plameny. Krev zapálila dřevěnou hranici, knihy hoří. „Zavřít prsa!“ volá Kien na zajatce. „Zavřít prsa!“ Šermuje rukama, *tak* je to třeba udělat, jen rychle, rychle! Zajatec rozumí; mohutným trhnutím se zbaví pout a oběma rukama si sáhne k srdci, Kien si oddechne.

Tu si oběť rozerve hrud' dokořán. Hrnou se z ní knihy, samé knihy. Desítky, stovky, bezpočet knih, plameny olizují papír, všechny kvůli o pomoc, ze všech stran se rozléhá pronikavý křik. Kien natahuje ruce po knihách, jež hoří vysokým plamenem. Oltář je mnohem dál, než si myslel. Učiní několik skoků, ale nepřiblíží se k nim. Musí běžet, chce-li je zastihnout naživu. Uhání a padá, ten prokletý dech, to je z toho, když člověk zanedbává své tělo, vztekem by se roztrhal na kousky. Je k ničemu, když o něco jde, selže. Ty bídné bestie! Věděl o lidských obětech, ale knihy, knihy! Již stojí těsně před oltářem. Oheň mu opaluje vlasy a obočí. Hranice je obrovská, zdálky se mu zdála malá. Knihy musí být uprostřed ohně, jen hezky dovnitř, ty zbabělče, honimíre, mizero!

Ale proč si nadává? Vždyť stojí přímo uvnitř. Kde jste? Kde jste? Plameny ho oslepují. Co je to, k čertu, kam sáhne, dotýká se řvoucích lidí. Křečovitě, vši silou se ho chytají. Odstrkuje je pryč, stále se vracejí. Přilézají k němu zdola, objímají mu kolena, shora na něj padají hořící pochodně. Nezvedne oči, a přece je vidí zřetelně. Chytají se ho za uši, vlasy, ramena. Spoutávají jej svými těly. Šílený řev. „Tak mě přece pusťte!“ křičí Kien, „neznám vás. Co ode mne chcete! Jak zachráním knihy!“

To se mu již jeden vrhl na ústa a drží se sevřených rtů. Kien chce mluvit dál, ale nemůže otevřít ústa. V duchu úpěnlivě žadoní: Vždyť se mi všechny zničí! Vždyť se mi zničí! Chce se mu plakat, kde jsou slzy, strašlivá síla mu tiskne víčka k sobě, i na nich se křečovitě drží lidé. Chce dupnout, silou zvedá pravou nohu, marně, noha klesá zpátky, zatížena hořícími lidmi, olovem. Oškliví se mu, ty chamtivé kreatury, nikdy nemají dost života, nenávidí je. Jak rád by je urazil, zmučil, zahrnul nadávkami, ale nemůže, nemůže! Ani na okamžik nezapomíná, proč

tu je. Násilím mu zavírají oči, ale on má v duchu ohromné vidění. Vidí knihu, která se rozrůstá do čtyř stran a vyplňuje nebe i zemi, celý prostor až k horizontu. Na okrajích jí pomalu a klidně zžírá rudá výheň. Tíse, bez hlesu a vyrovnaně snáší mučednickou smrt. Lidé ječí, kniha hoří mlčky. Mučedníci nekřičí, svatí nekřičí.

Tu zvěstuje hlas, jenž všechno ví a patří Bohu: „Zde nejsou žádné knihy. Všechno je marnost.“ Kien okamžitě pochopí, že je to hlas věštby. Hravě setřeše hořící chamrad' a vyskočí z ohně. Je zachráněn. Bolelo to? Pekelně, odpoví si sám, ale přece jen ne tak zle, jak se obvykle předpokládá. Je z toho hlasu nesmírně šťasten. Vidí se, jak tanečním krokem odchází od oltáře. Opodál se obrátí. Prázdný oheň jej dráždí k smíchu.

Stojí tu a pohrouženě pozoruje Řím. Vidí svíjející se údy, všude to páchne spáleným masem. Jak hloupí jsou lidé, zapomená na svůj hněv, stačil by jediný skok a byli by zachráněni.

Náhle, ani neví jak, se lidé proměňují v knihy. Hlasitě vykřikne a jako beze smyslu se vyřítí k ohni. Pádí, supí, nadává si, vrhá se do plamenů, hledá a již je v zajetí žadonicích těl. Zmocní se ho stará úzkost, boží hlas jej vysvobodí, prchá a z téhož místa pozoruje totéž divadlo. Čtyřikrát ze sebe nechá udělat blázna. Spád události je pokaždé rychlejší a rychlejší. Ví, že se koupe v potu. Potají touží po chvilce oddechu, které je mu dopřáno mezi vrcholy vzrušení. Při čtvrtém oddechu jej zastihne Poslední soud. Obrovské fúry, vysoké jako domy, jako hory, jako nebe, se blíží ze dvou, desíti, ze všech stran k zžirajícimu oltáři. Silný a zničující hlas se posmívá: „Nyní to jsou knihy!“ Kien zarve a probudí se.

Z tohoto snu, nejhorsího snu, na jaký se pamatuje, byl Kien ještě půl hodiny sklíčený a omámený. Jedna zatoulaná zápalka, zatímco on se na ulici oddává své zábavě, – a knihovna je ztracena! Má ji několiknásobně pojištěnou. Ale pochybuje, že by měl silu přežít zkázu dvaceti pěti tisíc svazků, natož pak starat se o vyplacení pojistky. Uzavřel ji v nízkém duševním rozpoložení; později se za ni styděl. Nejráději by ji zrušil. Platí jí dál jen proto, aby nemusel ještě jednou vkročit do instituce, v níž mají stejné zákony pro knihy i pro dobytek, a také proto, aby byl ušetřen agentů, které by mu bezpochyby poslali do domu.

V sedm Kien opět otevřel dveře. Stála za nimi Tereza, spolehlivá a diskrétní jako vždy, s uchem poněkud víc nakřivo.

„Že jsem tak smělá,“ připomněla drze.

Kienovi se nahrnula ta troška krve, co měl, do hlavy. Ta ztracená sukně tu stojí jako přilepená a pamatuje si, co jí jednou nerozvážně slíbil. „Chcete tu knihu!“ vykřikl a hlas mu přeskočil. „Máte ji mít!“

Přibouchl jí dveře před nosem, odkráčel rozechvělým krokem do třetího pokoje a jedním prstem vytáhl z regálu „Kalhoty pana z Bredowů“. Měl tu knihu ještě z nejranějších školních let, půjčoval ji tenkrát všem spolužákům a pro poničený stav, v němž se od té doby nacházela, ji nemohl ani vidět. Vazba plná skvrn a umazané listy v něm probudily škodolibost. Klidně se vrátil k Tereze a přidržel jí knihu před očima.

„Ale to jste nemusel,“ řekla a vytáhla z podpaží tlustý svazek papíru, balícího papíru, jak si teprve nyní všiml. Obřadně vybrala vhodný arch a zabalila do něho knihu, jako by oblékala dítě. Pak vytáhla druhý a řekla: „Jistota je jistota.“ Protože druhý obal neseděl dobře, strhla jej a zkoušela to s třetím.

Kien sledoval její pohyby, jako by ji viděl poprvé v životě. Podcenil ji. Zacházela s knihami lépe než on. On ten starý škvár nenáviděl, ona mu dala hned dvojity obal. Nedotýkala se desek dlaněmi. Pracovala jen špičkami prstů. Neměla vůbec tak tlusté prsty. Zastyděl se za sebe a z ní měl radost. Neměl by přece jen přinést něco jiného? Zasloužila si méně špinavou četbu. Nu, začít může i s tím tady. Stejně bude chtít brzy další. Knihovna byla u ní v bezpečí, již osm let, a on to nevěděl.

Na ulicích nebo v knihkupectvích Kien nezřídka potkával barbary, kteří ho udivovali lidskými výroky. Aby setřel dojmy, které protřečily jeho pohrdání masou, předkládal si v takových případech malý účet. Kolik slov řekne ten chlap za den? Při skromném odhadu deset tisíc. Z toho tři slova mají nějaký smysl. Náhodou jsem zaslechl tato tři. Z jeho rysů se snadno dají vyčíst slova, která mu denně táhnou hlavou po statisících, která si myslí, ale nevsloví, nesmysl na nesmysl; našťástí je není slyšet.

Hospodyně ovšem mluví málo, protože je stále sama. Najednou měli něco společného, něco, k čemu se jeho myšlenky hodinu za hodinou vracely. Kdykoli ji uviděl, vzpomněl si okamžitě na pečlivě zabalené „Kalhoty pána z Bredowů“. Celá desetiletí stála ta kniha v jeho knihovně. Kdykoli kolem ní přešel, píchlo ho při pohledu na její hřbet u srdce. Ale nechával ho tak, jak byl. Proč ho nenapadlo zjednat nápravu hezkým obalem? Žalostně selhal. Tak přišla tato prostá hospodyně a poučila jej, co se patří.

Konfuciovi nemusel tuto myšlenku říkat dvakrát. „Chybovat znamená chybit a nepolepšit se. Jestliže ses dopustil chyby, nestyď se ji napravit.“

Tato chyba bude napravena, zvolal Kien. Vynahradím jí osm ztracených let. Ožením se s ní! Ona je nejlepším prostředkem k tomu, aby se moje knihovna udržela v pořádku. Mohu se na ni spolehnout v případě požáru. Kdybych zkonstruoval osobu podle svých plánů, nemohla by být účelnější. Má dobré vlohy. Je to rozená pečovatelka. Má srdce na pravém místě. V jejím srdci nehnízdí žádná analfabetská sebranka. Mohla by mít milence, pekaře, řezníka, krejčího, nějakého barbara, nějakého opičáka. Nedokáže to. Její srdce patří knihám. Co je jednoduššího, než se oženit?

Tereza seděla před polštářkem a předstírala, že čte. Když cítila, že Kien stojí těsně za ní, zvedla se, aby bylo vidět na knihu. Neuniklo jí, jaký dojem vyvolal předchozí rozhovor. Proto opět četla třetí stránku. Kien zaváhal, nevěda co říci, a podíval se na své ruce. Zpozoroval utrženou kliku a vztekle jí mrštil na zem. Pak se toporně postavil před Terezu a vyhrkl: „Chci vaši ruku!“ Tereza vydechla: „Ale prosím pěkně!“ a podala mu ruku. Teď mě svede, pomyslíla si a na celém těle jí vyrazil pot. „Ale ne,“ řekl Kien, „tak jsem to nemyslel. Chci se s vámi oženit!“ Tak rychlé rozhodnutí Tereza nečekala. Pohodila hlavou zděšeně na druhou stranu, snažila se potlačit koktání a hrdě odpovíděla: „Jestli můžu být tak smělá!“

Je směšné, aby teď uhýbal před úkolem. Je muž, co se teď musí stát? Stát? To zachází příliš daleko. Nejprve je nutno určit, kdy se to má stát. Teď, ale ona se bude zoufale bránit. To ho nesmí odradit. Je pochopitelné, když žena hájí své poslední. Jakmile bude po tom, bude ho obdivovat, protože je muž. Takové prý jsou všechny ženy. Takže k tomu dojde teď. Hotovo. Dá si na to čestné slovo.

Za druhé: Kde k tomu má dojít? Ohavná otázka. Ve skutečnosti má celou tu dobu na očích divan. Těkal stále pohledem podél regálů a divan putoval s sebou. Na divanu ležela škeble z pláže, obrovská a modrá. Kde se jeho pohled zastavil, tam se objevil i divan, poníženy a neohraný. Vypadal, jako by nesl tíži regálů. Když se Kien octl v blízkosti skutečného divanu, strhl hlavu na druhou stranu a vracel se touž dlouhou cestou zpátky. Nyní, když čestným slovem stvrdil rozhodnutí, vnímá jej ostřeji a delší dobu. Oko se od něho sice několikrát odrazí, snad ze zvyku, ale nakonec na něm přece jen uplne. Divan, skutečný, živý divan je prázdný a není na něm ani škeble, ani žádné břemeno. A kdyby se uměle zatěžkal břemenem? Kdyby se na něj naložila vrstva krásných knih? Kdyby se celý zakryl knihami, aby téměř nebyl vidět?

Kien uposlechne svého geniálního impulsu. Snaží se spousta svazků a opatrně je vrší na divan. Nejraději by vybral některé shora, ale času je málo, řekla, že přijde hned. Budiž, nechá žebřík žebříkem a spokojí se s vybranými díly zdola. Naskládá na sebe čtyři pět těžkých exemplářů, spěšně je pohladí a už přináší další. Horší věci nebere, aby ženu neurazil. Ona tomu sice příliš nerozumí, ale on se o ni postará, protože projevila vůči knihám pochopení a takt. Bude tu hned. Jakmile uvidí obložený divan, přistoupí k němu, a jak je pořádkumilovná, zeptá se, kam ty knihy patří. Tak bude nic netušící stvoření vlákáno do pastí. Na názvy knih se snadno naváže rozhovor. Bude postupovat krok za krokem a navádět ji daným směrem. Otrés, který jí čeká, je největší událostí v životě ženy. Nechce ji polekat, chce jí pomoci. Jediná možnost je jednat směle a rozhodně. Nenávidí překotnost. Blahofečí knihám. Jen aby nekřičela.

Již před chvílí zaslechl tichý zvuk, jako by se otevřely dveře ve čtvrtém pokoji. Nevnímá ho, má důležitější práci. Od psacího stolu si prohlíží obrněný divan, zkoumá, jakým dojmem působí, a překypuje láskou a oddaností ke knihám. Tu uslyší její hlas. „Už jsem tu.“

Otočí se. Tereza stojí na prahu vedlejšího pokoje, v oslnivě bílé spodničce, pošíte širokými krajkami. Jeho pohled, který nejdříve hledal modrou, nebezpečí, klouže zděšeně po postavě nahoru: halenku si nechala.

Zaplat pámbůh. Sukně je pryč. Teď nemusím nic zmačkat. Je to slušné? Takové štěstí. Styděl bych se. Jak to může udělat. Byl bych řekl: Odlož ji. To bych nesvedl. Stojí tu tak samozřejmě. Musíme se znát už velmi dlouho. Přirozeně, moje žena. V každém manželství. Odkud to ví. Byla ve službě. U manželů. Všechno viděla. Jako zvířata. Ta najdou správnou cestu sama. Nemá v hlavě žádné knihy.

Tereza se blíží a pohupuje se v bocích. Neklouže, cape. Klouzení tedy způsobuje naškrobená sukň. Říká rozjařeně: „Co tak zamyšlený? Ach ti muži!“ Pokrčí malíček, zahrozí s ním a ukáže na divan. Musím tam jít také, pomyslí si Kien, a už stojí vedle ní, ani neví jak. Co má teď udělat – položit ji na knihy? Roztřeše se úzkostí, modlí se ke knihám, k poslední barikádě. Tereza zachytí jeho pohled, shýbne se a smete mocným máchnutím levé ruky všechny knihy na zem. Kien učiní bezmocný pohyb ke knihám, chce se mu vykřiknout, děs mu stáhne hrdlo, polkne a nevypraví ze sebe ani hlásek. Pomalu v něm stoupá hrozná nenávisť: toho se opovážila. Knihy!

Tereza si svlékne spodničku, starostlivě ji urovná a položí na knihy na podlaze. Pak se pohodlně uvelebí na divanu, pokrčí malíček, zakření se a řekne: „Tak!“

Kien se dlouhými skoky vyřítí z pokoje, zamkne se na záchodě, jediné místnosti v bytě, kde nejsou knihy, mechanicky na tomto místě spustí kalhoty, usedne na prkno a rozpláče se jako malé dítě.

Vztahy mezi manžely se výrazně zhorší. Oba začnou hájit své sobecké a majetnické zájmy.

Kien vyskočil, a aniž se otočil, rozkázal:

„Ticho! Už ani slovo! Zařízení zůstane, jak je. Diskuse je zbytečná. Od nynějška budu dveře k tvým místnostem zamykat. Zakazují ti vstup do tohoto pokoje, pokud jsem zde. Knihy, které budu potřebovat od vedle, si přinesu sám. Přesně v jednu a přesně v sedm se dostavím k jídlu. Žádám, abys mě nevolala, protože hodiny poznám sám. Proti vyrušování zakročím. Můj čas je drahocenný. Ven, prosím!“

Mobilizace

Kien měl naspěch a neodpověděl. Zapomněl dokonce zajistit dveře řetězem a vrhl jen pohled na spousta haraburdí, které leželo naházené v chodbě jako hromada opilců bez smyslu. Nebyli si zřejmě jisti, či nohy jsou cí. Kdyby je někdo přetáhl bičem po hřbetech, hned by se vyznali. Jeho nepřítel si tu vzájemně rozdupávali palce nohou a škrábali lakované hlavy dohola.

Opatrně, aby neznesvětil svou oslavu ohavným hlukem, za sebou zavřel dveře pokoje. Rozjařeně procházel kolem regálů a něžně hladil hřbety. Otevíral oči křečovitě dokořán, aby se ze zvyku nezavíraly. Zmocnila se ho závrať, závrať z radosti a pozdního spojení. V prvním zmatku říkal slova, která nebyla předem připravená, ani rozumná. Věřil v jejich věrnost. Jsou všichni doma. Mají charakter. Miluje je. Prosí je, aby mu neměli za zlé. Mají právo být uraženi. Hrubým hmatem se přesvědčuje, že jsou tady. Ale pouhým očím už nevěří od té doby,

co jich používá různým způsobem. To říká jenom jim, jim řekne všechno. Jsou mlčenliví. Pochybuje o očích. Pochybuje o mnoha věcech. Z těchto pochybností by měli jeho nepřítelé radost. Má hodně nepřátel. Nikoho nejmenuje. Neboť dnes je velký den páně. Dnes chce odpouštět. Dnes, když znovu nabyt svých práv, chce milovat.

Čím delší byla řada, podél níž kráčel, čím nedotčenější a sevnější vyvstávala stará knihovna, tím směšnější mu připadali nepřítelé. Jak se mohli odvážit rozkouskovat dvěma jedno tělo, jeden život? Avšak všechno trýznění proti ní nic nez mohlo. I když byla zákeřně spoutána a po celé zlé, děsivé týdny mučena, ve skutečnosti zůstala neporažená. Nyní znovu spojenými částmi jediného těla províval dobrý vzduch. Radovali se, že konečně patří k sobě. Tělo si oddechlo, zhluboka si oddechlo i pán těla.

Jen dveře se pohybovaly v pantech sem a tam. Rušily jeho slavnostní náladu. Zasahovaly profánně do jeho perspektivy.

Právě to nyní Kien zamýšlel. Posunul starý dobrý žebřík na vhodné místo a vystoupil na něj pozpátku, takže se zády dotýkal regálů, hlavou stropu, prodlouženými nohama – totiž žebříkem – podlahy, očima celého jednotného prostoru knihovny, a pronesl ke své milence tuto řeč:

„Odstíjíte doby, přesněji řečeno od vpádu cizí moci do našeho života, se zanáším myšlenkou postavit náš vztah na pevnou základnu. Vaše existence je smluvně zajištěna; jsme však myslím dost chytrí, abychom si nedělali iluze o nebezpečí, v němž se nacházíte vzdor pravoplatně smlouvě.

Nemusíte vám v jednatlivostech připomínat vaši odvěkou hrdou a strastiplnou historii. Vyzvednu jen jeden případ, abych vám podal pádný doklad toho, jak blízko k sobě má láska a nenávisť. V dějinách země, již všichni stejně ctíme, země, v níž vám prokazovali bezmeznou úctu, lásku a dokonce i božský kult, který vám přísluší, existuje strašlivá událost, zločin mytické velikosti, který na vás spáchal jeden z ďáblů moci na našeptávání ještě ďábelstějšího rádců. V roce 213 před narozením Krista, na rozkaz čínského císaře Š'-chuang-tiho, brutálního usurpátora, který si osoboval titul „První, Vznešený, Božský“, byly v Číně spáleny všechny knihy. Tento surový a pověřivý zločinec byl sám příliš nevzdělaný, než aby docenil význam knih, na jejichž základě existovala jeho násilnická vláda. Ale jeho ministr Li Si, sám odkojenec vlastních knih, tedy opovržením hodný renegát, jej dokázal obratným memorandem ponouknout k tomuto neslychanému opatření. I za pouhé rozhovory o klasické knize písní a klasické knize čínských dějin byl trest smrti. Současně s písemnou tradicí mělo být vymýceno i ústní podání. Jen malá menšina knih byla vyňata z konfiskace, můžete si domyslet, které to byly: knihy o lékařství, farmacii, věštění, zemědělství a sadařství – tedy naprosto praktická pakáž.

Příznám se, že mě zápach hranic z oněch dnů ještě dnes štípe v nose. Co bylo platno, že o tři roky později stihl barbarského císaře zasloužený osud? Zemřel sice, ale mrtvým knihám to nepomohlo. Byly a zůstaly spálené. Rád bych však připomněl, co se krátce po císařově smrti stalo s renegátem Li Siem. Následník trůnu, který prohlédl jeho ďábelskou povahu, jej zbavil místa prvního ministra říše, jež zastával po třicet let. Uvrhli ho v poutech do vězení a odsoudili k baštonádě, k tisící ranám holí. Ani ránu mu neodpustili. Mučením ho přiměli k doznání jeho zločinů. Vedle vraždy na statisících knih měl na svědomí i jiné ohavnosti. Jeho pozdější pokus odvolat doznání selhal. Na tržišti města Sien-jang byl rozřezán pilou, pomalu a po délce, protože to trvá déle. Poslední myšlenka této krvelačné bestie patřila lovu. Mimo to se nestydl propuknout v pláč. Celý jeho rod, od synů až po sedm dní starého pravnuka, ženy i muži, byl vyhlazen, avšak místo spravedlivé smrti ohněm omilostněn k prosté popravě. Vzpomínku na masového vraha Li Sia neuchovala v Číně, zemi rodiny, úcty k předkům a osobních vzpomínek, žádná rodina, nýbrž pouze historie, právě ta historie, kterou chtěl později rozřezaný ničema zničit.

Pokaždé, když u nějakého čínského dějepisce čtu historii pálení knih, neopomenu vyhledat ve všech existujících pramenech i poučný konec masového vraha Li Sia. Byl našťástí vylíčen mnohokrát. Ještě nikdy jsem nenašel klid a spánek, dokud nebyl před mými očima desetkrát rozřezán.

Často se pln bolesti ptám, proč se něco tak úděsného muselo stát právě v Číně, v zaslíbené zemi nás všech. Nepřítelé nelení a argumentují proti nám katastrofou roku 213, když poukazujeme na poselství Číny. Můžeme pouze odpovídat, že i tam je počet vzdělanců mizivě malý ve srovnání s masou těch ostatních. Bahnisko analfabetismu často pohltí knihy i jejich učence.

Neupademe však ani do opačného extrému! Dosud vám nebylo zkriveno ani písmeno. Nikdy bych si neodpustil, kdyby mě někdo obvinil ze zanedbání povinné péče o vás. Má-li si kdo na co stěžovat, nechť se přihlásí.“

Kien se odmlčel a rozhlédl se vyzývavě a hrozivě kolem sebe. I knihy mlčely, žádná nevystoupila a Kien pokračoval ve své pečlivě připravené řeči:

„Počítal jsem s takovým výsledkem své výzvy. Vidím, že stojte věrně při mně, a zasvětim vás, poněvadž si to zasluhujete, do plánů našich nepřátel. Nejprve vás musím překvapit zajímavým a důležitým sdělením. Při generální přehlídce jsem zjistil, že v té části knihovny, která je okupována nepřítelem, došlo k nedovoleným přesunům. Abych nevnášel do vašich řad ještě větší zmatek, neztropil jsem žádný povyk. Zakročím okamžitě proti všem poplašným zprávám a prohlašuji zde mistopřísežně, že jsme neutrpěli žádné ztráty. Ručím svým slovem za úplný počet a schopnost usnášení tohoto shromáždění. Jsme ještě s to připravit se jako nenarušená, semknutá jednotka, jeden za všechny, všichni za jednoho, k odražení útoku. Neboť co není, může se stát. Už zítřejší den může způsobit mezery v našich řadách.

Chcete-li být ze své vlasti rozptýleni do celého světa jako otroci, které oceňují, ohmatávají, kupují, s nimiž se nemluví, kteří se poslouchají na půl ucha, když konají svou službu, v jejichž duších se nikdy nechte, jež někdo vlastní, ale nemiluje, které nechají sejít nebo se ziskem prodají dál, kterých využívají, ale nechápou je – pak složte ruce do klína a vzdejte se nepříteli! Máte-li však ještě v těle odvážné srdce, statečnou duši, šlechtěného ducha – pak vzhůru se mnou do Svaté války!

Lide můj, nepřeceňuj sílu nepřítelů! Umackáš ho k smrti svými literami, tvé řádky nechť jsou kyji, jež se jako krupobití snesou na jeho hlavu, tvá písmena olovenými koulemi, jež se mu pověsí na nohy, tvé desky pancířů, jež tě před ním ochrání! Máš tisíc lstí, abys jej zlákal, tisíc sítí, abys jej lapil, tisíc blesků, abys jej roztržil, ty, můj lid, síla, velikost a moudrost tisíciletí!“

Kien zmlkl. Vyčerpáním a nadšením se na žebříku zhroutil. Nohy se mu třásly – nebo to byl žebřík? Vychvalované zbraně tančily před jeho očima válečný tanec. Tekla krev; protože to byla krev knih, udělalo se mu k smrti zle. Jen neomdlit, jen neztratit vědomí! Tu se vzvedl příboj potlesku, znělo to, jako by se bouře přehnala lesem listů, ze všech stran se slétaly jásavé výkřiky. Některé z té masy poznával podle jejich slov. Jejich řeč, jejich tóny, ano, byli to oni, jeho přátelé, jeho věrní, šli s ním do svaté války! Náhle ho to opět vyneslo na žebřík, několikrát se uklonil a položil si – vzrušení ho zmátlo – levou ruku na pravou stranu prsou, kde ani on neměl srdce. Potlesk nebral konce. Připadalo mu, jako by ho sál očima, ušima, nosem i jazykem, celou svou vlhkou rezonující pokožkou. Nevěřil by, že je schopen takové plamenné řeči. Vzpomněl si na trému před projevem – co bylo ono omlouvání jiného než tréma? – a usmál se.

„Mám radost, že jste zavčas přišli k rozumu. Pouhým nadšením se nedá válčit. Z vašeho souhlasu usuzuji, že jste ochotni bojovat pod mým velením.

Prohlašuji:

1. Nacházíme se ve válečném stavu.
2. Zrádci propadají fémě.
3. Velení je centralizováno. Já jsem vrchním velitelem branné moci, jediným vůdcem a důstojníkem.
4. Veškeré rozdíly vyplývající z minulosti, vážnosti, velikosti a hodnoty účastníků války se ruší. Demokratizace armády se prakticky projevuje tím, že ode dneška bude stát každý svazek hřbetem ke zdi. Toto opatření zvýší náš pocit sounáležitosti. Zbaví lupičského, ale nevzdělaného nepřítele měřítek.
5. Jako heslo určuji jméno Kung.“

Tím uzavřel svůj stručný manifest.

Z doslovu k románu

Tituly tří dílů románu vyjadřují ve zkratce jednotlivé fáze Kienova zániku, způsobené jeho slepotou vůči reálnému světu. „Hlava bez světa“ znamená Kienovu iluzi, že může žít mimo materiální svět, pouze uprostřed svého humanistického vzdělání, jehož humanismus je ovšem žalostnou redukcí toho skutečného, neboť za člověka považuje Kien jen vzdělance sobě rovné, a protože mu není v učenosti nikdo roven, vlastně jen sebe: všichni ostatní jsou pro něj „cháttra“. Tato „čirá“ duchovní existence je jednak vylhaná – protože závislá na bankovním kontě po otci –, jednak moribundní: čím víc Kien přebliží opovržený svět, tím víc se vydává všanc právě tomu, čím nejvíc pobrdá – primitivnímu podfukářství, násilí, živočišné sexualitě lidí, které jako takové vůbec nebral na vědomí. „Bezblavý svět“ druhého dílu odhaluje v plné nahotě Kienovu bezmoc vůči těmto iracionálním silám. Titul třetího dílu, „Svět v blavě“, naznačuje, že tento vnější svět pro Kiena nezůstal vnějším, nýbrž pronikl do jeho blavy a nakazil ji svou dynamičností a chaosem natolik, že návrat do dřívějšího stavu, jak jej naplánoval bratr Georg, už není možný: šílenství, v němž se Kien upálí ve své knihovně, je symbolem jeho podlehnutí „masé“, identifikace s jejími ničivými a sebezničujícími pudy.

Průvodci a exekutory Kienova zániku, živlem, který pronikl do jeho pseudokulturnosti a odhalil ji jako chatrnou kulisu, jsou chorobně chamtivá a cblipná Tereza, trpaslík-megaloman Fischerle a brutální maniak Pfaff – tři postavy, v nichž autor shrnul hlavní rysy toho, co rozumí „masou“: pudovost, agresivitu a potřebu být subjektem i objektem moci.